

Emlék, emlékezet, életút

Szerkesztette

Deáky Zita és Smid Bernadett

ELTE BTK Néprajzi Intézet

2014

A könyv megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

ISBN 978-963-284-514-2

© A szerzők, 2014

Kiadja az
ELTE BTK Néprajzi Intézete

Olvasószerkesztő:
Szeli Katalin

Felelős kiadó:
Mohay Tamás

Borítóterv és tördelés:
Parergon Kft., Budapest

Nyomdai munkálatok:
Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

Tartalomjegyzék

Előszó	9
Az idő és az élet	
Életrajz, titok, idegenség <i>Mohay Tamás</i>	13
A visszapillantóból. Az életút tagolódása és szakaszainak hierarchizálódása az idők értelmezésében <i>Turai Tünde</i>	21
Paraszti önéletírások, naplók – vajdasági példák <i>Klamár Zoltán</i>	32
A magántörténelem mint a közösség történelmi tudatának forrásbázisa <i>Örsi Julianna</i>	45
Szegény Csergő atya. Egy 18. századi erdélyi falusi pap biográfiájának szilánkjai <i>Bárth Dániel</i>	58
Politika, gondolkodás, társadalom, egyéni életút	
Élettörténet és emlékezetpolitika. Erdély, Trianon, Magyarország <i>Vincze Kata Zsófia</i>	73
Az országépítés motívumai mérnökök autobiografikus narratívumaiban <i>Keszeg Vilmos</i>	92
Egy hóstáti család két generációjának emlékezete <i>Nagy Ákos</i>	104
Kamerával az elhallgatott tények nyomában. Dokumentumfilmes interjúk (2013) a paraszti társadalom felszámolásáról a kommunista diktatúrában <i>Ö. Kovács József</i>	111

A trauma feldolgozása, a megtérés és az identitás – élettörténeti kutatások alapján <i>Bögre Zsuzsanna</i>	121
---	-----

„Én, Mécs...” Önéletrajz – másodkézből <i>Kara Anna</i>	129
--	-----

Polgári törekvések

Perczelné Kozma Flóra és a modernitás. A szabadelvű vallásosság „apostolnője” <i>Sárai Szabó Katalin</i>	143
---	-----

Márai a múltó polgárságról <i>Bartha Ákos</i>	157
--	-----

„Az éjszakák arra valók, hogy álmodjunk egy verőfényes szép napról.” Gyenis János ormánsági lelkipásztor élete és működése <i>Koloh Gábor</i>	166
---	-----

Falusi élet – élettörténetek

„Atyacskám, segéljen meg bár vasárnaponként.” Egy magyarfalusi parasztasszony élettörténete <i>Iancu Laura</i>	179
---	-----

„Azt az egyet bántam meg...” Egy Ung-vidéki asszony vallomása <i>Kótyuk Erzsébet</i>	196
---	-----

A szegedi füvesasszony <i>Koltay Erika</i>	208
---	-----

Egy sokoróaljai iparos önvallomása életútjáról <i>Lanczendorfer Zsuzsanna</i>	215
--	-----

„Közben eszembe jut egy olyan epizód is...” Egy falusi tanító emlékezetstruktúrája írásban és szóban <i>Mezei Orsolya</i>	225
---	-----

Hallgatóink írásai

Kimondatlan élettörténetek, élettörténeti írások Budapest második világháborús ostromáról <i>Tóth Gábor</i>	237
--	-----

Győri Elek önéletírása mint lehetséges néprajzi forrás <i>Leichter Lilla</i>	249
„Innen kezdve határoztam el, hogy én is olajos leszek.” Az első olajipari mérnökgeneráció Magyarországon <i>Kiss Nóra</i>	262
A csoda egyéni életút-szervező szerepe. Két asszony egyéni életútjának vizsgálata a vallásosság tükrében <i>Incze Aliz</i>	271
Egy történész portréja: I. Tóth Zoltán élete <i>Trádler Henrietta</i>	279
Emberélet fordulói, sorsfordulók az életutakban. Kapcsolatom az élettörténetekkel <i>Kucsera Sándor</i>	289
Életutak az Interneten	
A Facebook-idővonal mint élettörténet? <i>Szász István Szilárd</i>	299
Utószó: Életek esszenciája – a 20. század személyes élettörténetekben <i>Baranyai Szilvia</i>	309
A kötet szerzői	313

„Atyacskám, segéljen meg bár vasárnaponkend.” Egy magyarfalusi parasztasszony élettörténete

Iancu Laura

Mindannak, ami a világban van, története is van; története van a látható és a láthatatlan dolgoknak és története van az embernek, az emberi életnek is. A *homo narrans*,¹ a történeteket mesélő, elbeszélő ember nemcsak a jelenben fennálló állapotáról, hanem a múlttá vált, az emlékezetben őrzött vagy fennmaradt élményeiről, emlékeiről is *beszél, mesél*. Az emberi emlékezet bonyolult s ugyanakkor izgalmas jelenségeit igen nehéz „laboratórium” körülmények között kutatni, és ahogyan azt az emlékezetkutatás egyik atyja, Alan Baddeley is megfogalmazta, „a leegyszerűsített és mesterséges laboratóriumi helyzeteken alapuló elméleteket sokszor ugyanilyen nehéz valóságos problémákra alkalmazni”.²

A magyar néprajztudományban az életrajzi elbeszélés önálló műfajként jegyzett és olyan „részletesen elmondott és esetenként feljegyzésre került élettörténet”-ként határozzák meg, amely „rendszerint mesterséges körülmények között, felszólításra” hangzik el, idősebb, nagy élettapasztalatú tehetséges emberek vallomásaiban, különféle diszciplínákat képviselő kutatók kérésére.³ Az életrajz, élettörténet elkészítésének egyik módja az életútinterjú, ami a strukturált és a strukturálatlan (mély)interjú sajátos keveréke, lévén, hogy az életút fő állomásaira vonatkozó alapkérdésekre (gyermekkor, iskola, párválasztás, munka stb.) adott válaszok újabb kérdéseket vetnek fel, amelyek révén az interjúalany személyiségének mélyebb megismerésére is lehetőség nyílik.⁴

Az alábbiakban közölt életútinterjú alanya egy magyarfalusi parasztasszony, mesemondó, Avădăni Róza.⁵ A beszélgetésre 2005-ben, az Avădăni Róza halálát megelőző esztendőben került sor szülőházamban, ám nem ez volt az első és nem is az egyetlen alkalom, amikor néprajzi gyűjtés céljából felvételt készítettem a mesemondóval. A több ízben megismételt, elsősorban a helyi vallásosságra és folklórra összpontosító beszélgetéseken elhangzott élettörténetre, identitásra, világképre vonatkozó adatok jelentős részét korábbi néprajzi tanulmányokban is felhasználtam.⁶ Természetesen a be-

¹ Keszeg 2002: 7.

² Baddeley 2001: 15.

³ Dobos 1997: 668.

⁴ Solt 1998: 29–48.

⁵ Magyarfalu a moldvai Bákó (Bacău) megye délkeleti sarkában található, római katolikus vallású, magyar etnikumú, kb. 1300 lelket számláló település.

⁶ Iancu 2013; 2012a: 47–51.; 2012b: 349–368.; 2011.; 2007: 411–422.; 2005.; 2002.

szédesemény/interjú ebben a formában mesterséges szituációnak is tekinthető, de csak olyan mértékben és értelemben, amilyen mértékben és értelemben két ember között folyó beszélgetés mesterségesnek tekinthető, továbbá (még inkább) az egyoldalúság, az egyirányúság miatt, ami megkerülhetetlen akkor, ha a beszélgetés célja az adatközlő élettörténetének a megismerése. Az sem kétséges, hogy a kutatói kérdések egészében meghatározták az életút történeteinek a kiválasztását; egy nem kronológiai szempontok szerint felépített kérdéssor az életút másik dimenzióját világította volna meg, más eseményeket és narratívákat hozott volna felszínre.⁷ Ugyanakkor, az élettörténet megszerkesztését segítő módszertől függetlenül is igaz az, hogy az életút történetei cseppet sem zárt, „befejezett konstrukciók, amik bármikor ugyanabban a narratív formában elővehetők”,⁸ az előhívás alkalmi minden esetben – tehát nem csak a kutatóval folytatott beszélgetés esetén – meghatározóak.⁹ Minden mesterkelt körülmény és módszer ellenére, továbbá annak ellenére, hogy a gyűjtési szituáció és a rögzítés ténye (elvében) arra is sarkalhatta vagy kényszeríthette az adatközlőt, hogy „megmátsa” az elbeszélte történeteket,¹⁰ tény, hogy az interjúban elmondottak ebben a formában is hitelesek, és Avádáni Róza élettörténetének momentumait tartalmazzák.¹¹ Terepmunkám során gyakran szembesültem azzal a problémával, hogy az életútinterjú tág kérdései („Meséljen a gyermekkoráról/ifjúságáról/hitéről!”, „Mire emlékszik a tévesz idejéből?!” stb.) szinte megbénítják az adatközlőket, akik számára nem egyértelmű, hogy a kutató pontosan mire kíváncsi. A „mindenre” kíváncsi kutató tág kérdéseire nehéz választ adni, már csak annál az egyszerű oknál is fogva, hogy az életút, élettörténet a maga teljességében nem, csupán csak részleteiben fedhető fel, beszélhető el. A tág, egy-egy életszakaszra irányuló kérdések különösen az idős (és gyakran beteg) emberekkel készített interjúk esetén okoztak problémát, akik a memóriában, szóbeliségben őrzött történeteket, információkat kétségek és bizonytalanság közepette osztották meg a kutatóval. Végül, ahogyan azt Keszeg Vilmos is hangsúlyozza: „a történet mindig valakinek elmondva létezik, a történetmondást nem a beszélés kényszere, hanem a rá irányuló figyelem szabályozza”.¹² A kutatói kérdések tehát egyrészt szükségesek, másrészt – természetesen – alakító tényezők a beszédeseménynek, végül meghatározó szerepük van abban is, hogy mely elemek kerülnek felszínre az élettörténetből.

Rendkívül tanulságos, hogy a múlt, az életút, az emlékek felidézése – a női önéletrásoktól egyébként nem idegen módon¹³ – rendszerint a negatív események/élmények elbeszélésében merül ki, és így van ez az itt közreadott élettörténet esetében is, mintha

⁷ A kutató és a vele szemben álló szubjektum sajátos viszonyáról az interjúszituációban lásd Niedermüller 1988: 380–381.

⁸ Kovácsné István 2005: 361.

⁹ Az életútinterjúja is érvényesek Hoppál Mihály a folklórszövegek (mese, monda, ballada stb.) elmondására vonatkozó megjegyzései, miszerint egy-egy elbeszélés felidézése nem pusztán reprodukció, „hanem mindig értelmezési és magyarázó, sőt értékelő mozzanatokban is gazdag”. Hoppál 2002: 127.

¹⁰ Niedermüller 1988: 381.

¹¹ Tudomásom szerint Avádáni Róza nem került kapcsolatba más néprajzkutatóval, ami azt (is) jelenti, hogy az itt közreadott interjú az egyelten olyan élettörténet, amit maga a mesemondó fogalmazott meg.

¹² Keszeg 2002: 150–151.

¹³ Lásd Keszeg 2002: 147.

a múlttól való gondolkodás, az emlékezés azonos volna a megélt szenvedések traumatikus emlékeinek az elbeszélésével.¹⁴

Avădăni, született Cătea Róza 1925. augusztus 11-én született Magyarfaluban, hat gyermekes szegény parasztcsalád első gyermekeként. Gyermekkorát szegénységben, fiatal éveit béres, napszámos munkával töltötte. Idénymunkák idején Arad és Vaszló, továbbá Hunyad megyékben vállalt munkát, s bár munkáltatói megbecsülték, különböző okok miatt minden alkalommal visszatért szülőfalujába. 1953-ban itt kötött házasságot a nála hat esztendővel fiatalabb Avădăni Károllyal. Elsőszülött leánygyermeke halva született, Károly fia 1962-ben látta meg a napvilágot. Házasságában, és ahogyan az az interjúból kiderül, az életben sem igazán lelte örömét, egyedül a környék katolikus falvainak búcsúiba tett látogatások idéztek fel benne jó emlékeket. Az 1960-as évektől 1989-ig a helyi termelőszövetkezetben dolgozott, azt követően különféle ruhadarabok kötésével és napszámos munkával töltötte idejét, kereste kenyerét. Hosszan tartó betegeskedés következtében, 2006-ban, három évvel férje halála után hunyt el, nem sokkal később, 2011-ben egyetlen fia is eltávozott az élők sorából.

Avădăni Rózával egy utcában laktunk, gyakran tartózkodott nálunk, tél idején többnyire némi elemózsiáért cserébe ruhákat (zokni, kesztyű, sapka, szvetter) kötött családom tagjai számára, nyáron és ősszel pedig napszámos munkát végzett. Azon kevés háztartások egyikében élte le életét, ahol nem volt elektromos áram, így pénzre csak akkor volt szüksége, amikor – szavait idézve – „jött a páter házzszentelőbe”, vagyis az egyházadó megfizetéséhez. Csendes, halk szavú, szerény asszony volt, vélhetően ezért sem került felszínre gyermekkoromban mesetudása, életének történetei, amelyeket csak később, a néprajzi gyűjtések alkalmával ismerhettem meg. Másfél évtizeddel ezelőtt egyik karácsonyi otthon tartózkodásom alkalmával történt, hogy szokásához híven a vasárnapi nagymise után betért hozzánk „egy cseppecskét megmelegedni”. Az itt kerekedett beszélgetésen derült fény mesetudására, amit, ahogy fogalmazott, a feledéstől és a halálával bekövetkező pusztulástól megmentendő meg kívánta osztani velem. Avădăni Róza keltette fel a figyelmemet szülőfalum folklórja iránt, ennek a beszélgetésnek a hatására folytattam néprajzi gyűjtéseket, végül utóbbiak hatására választottam a néprajzi pályát.

Avădăni Róza meséinek egy részét két kiadványban adtam közre, a 2002-ben megjelent *Johófiú Jankó. Magyarfalusi csángó népmesék és más beszédek* című,¹⁵ valamint a 2005-ben *Az aranyréce. Mesék Moldvából* című mesekötetben, ill. népmesekazettán.¹⁶ E kiadványokban a mesemondókról nem közöltem életrajzi adatokat, részben azért nem, mert néhányan közülük ehhez nem adták beleegyezésüket. Avădăni Róza engedélyezte a gyűjtési szándékkal folytatott beszélgetések rögzítését, illetőleg nyilvánossá tételét, sőt, ahogyan korábban jeleztem, folklórtudásának átadását maga kezdeményezte. Az életútinterjú közlésével pótolni kívánom a mesekötetek egyik hiányosságát, és pedig

¹⁴ Lásd például Nagy Olga Asszonyok könyve című kiadvány teljes anyagát (Nagy 1988.), vagy Gazda József moldvai magyarok életsorsaiból szerkesztett krónikáját (Gazda 1993.) stb.

¹⁵ Benedek-Iancu 2002: 117.; 126–127., 128–131., 140–142.

¹⁶ Iancu 2005: 55–57., 58–60., 64–69.; 71–74.

Avădăni Róza életrajzi, élettörténeti adatainak a közreadását. A terjedelmi korlátok miatt az interjú szerkesztése során a beszélgetésből kihagytam az élettörténet azon epizódjait, amelyek részletes kifejtésére nem került sor, aminek következtében a történetek érthetősége nehézkessé vált, valamint az élőszóhoz és a meséléshez szervesen kapcsolódó, sűrűn ismétlődő töltelékszavakat (pl.: *aszongya*, *bre*, *há* stb.) is. Az életútinterjú közreadását annak ellenére is fontosnak tartom, hogy nem esik szó benne a mesemondás hagyományáról, a mesemondó mesetudásáról stb.¹⁷ Avădăni Róza (egyedi) élettörténete a 20. századi moldvai magyar közösségek történetébe és mindennapi életébe, a női sorsok világába nyújt rendhagyó bepillantást.

Laura Iancu

„My God, please help me on Sunday at least!” A peasant woman’s lifestory

The paper deals with the lifestory of a peasant woman from Magyarfalu (Arini, Romania). A. R. (1925–2006) is known as a storyteller in Hungarian folkloristics but her biography has been unknown so far. Her lifestory provides a specific insight into the history and everyday life of the Moldavian Hungarian communities, and also into the fates of women in the 20. century.

From a methodological point of view the paper reflects the problems of preparing interviews and fieldwork. It also gives an overview of both the peculiarities of female autobiographies and of the author’s role in the selection of episodes from a lifestory.

Irodalom

BADDELEY, Alan, 2001. *Az emberi emlékezet*. Budapest: Osiris Kiadó.

BENEDEK Katalin–Iancu Laura, 2002. *Johófiú Jankó. Magyarfalusi csángó népmesék és más beszédek*. Velence: Somhegyi Kft.

DOBOS Ilona, 1977. Életrajzi elbeszélés. *Magyar Néprajzi Lexikon* I. Budapest: Akadémiai Kiadó. 668.

FORRAI Ibolya (szerk.), 1994. *Csángók a XX. században. Élettörténetek*. (Néprajzi Közlemények 33.) Budapest: Néprajzi Múzeum.

GAZDA József, 1993. *Hát én hogyan siratnám. Csángók a sodró időben*. Budapest: Szent István Társulat.

Iancu Laura, 2013. *Vallás Magyarfaluban. Néprajzi vizsgálat*. Budapest–Pécs: L’Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék.

Iancu Laura, 2012a. A „beszéd”. Mese a keleti végeken. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 21. 3. 47–51.

Iancu Laura, 2012b. Isten és az ördögök. A természetfeletti jó és rossz egy moldvai katolikus közösség vallásában. *Ethno-lore* 24. 349–368.

¹⁷ A témáról szerzett ismereteket, adatokat egy korábbi tanulmányban adtam közre. Iancu 2012a: 47–51.

- IANCU Laura, 2011. *Jeles napok, ünnepi szokások a moldvai Magyarfaluban*. Kisebbségkutatás könyvek. Budapest: Lucidus Kiadó.
- IANCU Laura, 2007. A fotográfia és változó hagyománya a moldvai Magyarfaluban. In SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklór és Vizuális Kultúra*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 411–422.
- IANCU Laura, 2005. *Az Aranyréce. Mesék Moldvából*. DALA Sára (szerk.). Budapest: Hagyományok Háza.
- KESZEG Vilmos, 2002. *Homo narrans: Emberek, történetek és kontextusok*. Kolozsvár: Komp-Press–Korunk Baráti Társaság.
- KOVÁCSNÉ ISTVÁN Anikó, 2005. „Nagyon különleges ember, olyan magunkfajta, de mégis, ő már kinőtte magát”. István Lajos személyiségének reprezentációi. In KESZEG Vilmos (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek* 2. 359–581. Kolozsvár: Scientia Kiadó.
- HOPPÁL Mihály, 2002. Elbeszélés és emlékezet. In HOPPÁL Mihály (szerk.): *Elbeszélés és emlékezet*. 118–129. Budapest: Európai Folklór Intézet–Osiris.
- NAGY Olga, 1988. *Asszonyok könyve. Népi elbeszélések*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- NIEDERMÜLLER Péter, 1988. Élettörténet és életrajzi elbeszélés. *Ethnographia* 99. 2. 376–389.
- SOLT Ottília, 1998. Interjúzni muszáj In Uő: *Méltóságot mindenkinek. Összegyűjtött írások* I. 29–48. Budapest: Beszélő.

Életútinterjú

Hán esztendő, néni Rózi?

Hetvenkilenc. Tötöm bé most mindjá’ az augusztba.¹⁸ Hogy még élek lesz ennyi betegségvel!?

Asztmás?

Ászma es, s akkor gyűl a víz es beléjem.

Tudja vindekálni valamivel ezeket a betegségeket?

A vizet? Van olyan pásztélom s iszom kétszer a hétbe s aztá menen ki.

Járt a doktórhoz? Járt az esptálya?

Nem jártam.

Há ki adta ezeket a pásztélakat?

Jancsiné¹⁹ ide ki mondta, hogy próbáljam meg. S adott olyan pásztilkákat s hajtani fogta ki a vizet. S attóta használok. Jó fel a mejembe, nem hagy, hogy szuszogjak. Aztá még hajtam ki. Kétszer a hétbe. S nem kéne me, az es rossz, mikor kimenen a víz belőled. Olyan beteg vagyok akkor nap. Mikor es ittam? Tennap. Tennap erőst rosszul vótam.

S az ászmával, mit tud csinálni?

Nincs, mit csináljanak, aszongyák. Az orvosok mondják a rádióba, hogy nincs, mit csináljanak, hanem igyunk csájt.

¹⁸ A beszélgetés 2005 nyarán készült.

¹⁹ C. R., Avädäni Róza szomszédja.

Milyen csáj jó arra?

Mi van. Burjánokból. Teszek tyiketurát es, ilyen szádapvirágot, ilyen pozsárnyicát, ilyen smiket. Nem tudtam menni, hogy gyűjtsek semmit. Nem hagy, hogy menjek. Ne a templomba es, alig mentem el vasárnap. Nem hagynak a lábaim, hogy menjek.

Szegény! Nehéz! S akkor otthon van magacsckájára! Hogy telnek a napjai?

Imádkozom. Imádkozom. Három olvasóm van. Mind a hármat mondom el. Van egy íráskám, még abból es csitilak. Van a szentkeresztútja, tudod-e. Van, húsz esztendő, hogy nap nem telik el én azt el ne mondjam. Tudom pidiroszt!

Addig mondta, hogy megtanulta!

Há. Vót a sógorom, Kalánba²⁰ éltek s hazajártak, s aztá mondta, hogy neol, aszongya, jött egy írás nekik oda, din Elvetia, s aszongya, hogy abba úgy írja, hogy aki elmondja mindennap a szentkeresztútját, annak nagyon jó lesz, mikor meghal. Aztá én aztóta, van húsz [esztendeje], húszon fejjel, hogy én mondom.

Dologidőbe es tudta mondani?

Ha mentünk es kapálni, valahoa, megebrettem reggel jókor, akkor ott az ágyba es elmondtam. Vaj mentem az úton magamra, én tudtam s mondtam.

Templomba es elmondja?

Ha elmenek a templomba, akkor nem nezem az írásból, mondom úgy, de ha otthon vagyok, akkor nezem az íráskából, me mondom, még látom Ézust es ott, látom, hogy kénozzák. Aztá az Isten mit akar [az lesz]. Me értem nem lesz, ki fizessen²¹ Laura, me ez a rossz kölyök,²² meginná még a...

Értem. S azt az írást kend vette, vagy adta valaki?

Nem, hanem régi. Régi katekizmucska.²³ Olyan darabok. Úgy kaptam én darabokat. S abból.

Oláh, ugye?

Oláh, há. De én írást nem es tudok. Én az iskolába jártam, amennyit jártam,²⁴ de nem tudtam tanulni, fájt a fejem. De neol, egy annyit tudok, hogy csitilok, írok. Mikor leán vótam, írtam írásokat a legényeknek. S írok úgy ne, feltalálom literenként.

És imádkozni kitől tanult?

Hát mikor nem vót pap a faluba, akkor a deáktól. Hogy es mondják magyarul, kántor ugye?

Kántor, igen.

Ne, az minden vasárnap s immapnap mondta az olvasót, de egyebet nem. Reggel.

Ezt a deák tartotta?

Deák tartotta. S aztá, hogy jött pap, aztá vótak vecsernyék. Este. De így, mikor csak a deák vót, akkor egy mise vót.

Az mise vót, vaj imádkoztak?

Imádkoztak.

²⁰ Călan, magyarul Kalán vagy Pusztakalán város Romániában, Hunyad megyében.

²¹ Ti. érte nem fizetnek majd halotti misét, üdvözülését nem segítik elő alamizsna adásával.

²² Ti. a fia, aki az alkoholfogyasztásban nem ismerte a mértéket.

²³ A katekizmus és az imakönyv összekeverése gyakori. Ennek egyik oka az, hogy mindkettő „szent” azaz vallásos/egyházi kiadvány, másrészt az, hogy valóban vannak olyan kiadványok, amelyek nemcsak a hittételeket, hanem néhány imádságot (köztük a keresztutat) is tartalmaznak.

²⁴ Avădăni Róza két és fél évet járt iskolába.

Úgy hitták azt, hogy mise?

Úgy mondtuk: mise.

Akkor nem tudtak venni szentséget?

Nem. Csak mikor jött a pap s hozta. Én, amikor kicsike vótam, akkor nem csináltam első gyónást. Mikor felnöttem, akkor! Aztá tudtam gyónni. Későbbend vették ki ezt, hogy első gyónást csináljanak a gyermekeknek. Addig nem tudták. Há. Hátra vót a világ akkor. Nem vót úgy, mint most.

Most jobb?

Most jobb. Akkor nem vót úgy, mint most, hogy kaptál ruhafélét, gúnyafélét minden felé! Akkor olyan szegénység volt, hogy az emberek el kellett adják a búzáikat, hogy vettek vaj egy rongyot a nyakukba. S a kender vót akkor. Azokat kellett fonni, s azokat meg kellett szőni, s abból kellett csinálni inget, minden félét. Hogy mikor megsirültél akkor a bőrdet nyúzta le! Nehéz világ volt régen. Nehezen vittük. Most ne mondjon semmi az ifjúság!

Néni Rózsí, kennek vannak-e testvérei?

Hat. Három fiú s három leány. Megmaradtam én, a legnagyobb s a legkisebb.

Hogy hitták a testvéreit?

Há, vót Péter, Mini s Gyuri. A leánkák Nyica, meg van halval, Linánk él, s én. Hármand. S kentek a faluból húzódnak ugye, nem jöttek egyebünnet?

Há, nem, nem!

Az apját s anyját hogy hitták?

Tátámat hitták Istánnak s mámámat Marinak. Jankuj Marica.

Ők mikor születtek?

Nem tudom.

Hány esztendősen hót meg az apja?

Meghót 77 esztendősen.

Melyik esztendőben?

Há nem tudom ne, úgy elfelejtettem.

S az anyja?

Az anyám 82-be.

82 esztendőt élt?

Há. Annyit élt.

A testvérei itt éltek a faluba?

Há, mind itt éltek. Nem ment el egy se. S mind megházasodtak. Vannak gyermekeik.

Jut eszibe valami gyermekkorából?

Ej, nehezségek! Mikor megszülettem, akkor – me vót a lakodalmik hetfőnd, én kedden születtem.

Kinek vót a lakodalma hétfőn?

Anyáméknak. Igen, há, kedden én születtem s apám azt mondta, én nem vagyok az övé. Ki tudja hol csinálta anyám. Akkor, ahogy felnöttem, aztá láttak meg az emberek s mind azt mondták, hogy neki személek, tátámnak.

Jaj, szegény!

Mennyiket sírtam... Szerencsém vót anyómmal, az Isten bocsássa bűnjeit. Ő ügyelt revám. Me anyám kellett hagyjon el, menjen a dologra. Nehezen vittem. Otthon nehez vót, mikor láttam, hogy teszi le a fejét [ti. apja], hogy vágja le [ti. az anyjának], hogy ne

ijedj meg? A gyermekek akkorán sírtak! Hogy ne ijedj meg! Éj, sokat húztam. Még hogy még vagyok meg? Megéltem ennyit. Véétek, hogy kérd a halálodat, de egy-egyszer megszüteledem, mondom, Istenem, há, vaj egy képpen csináljon velem! Nehol, meddig kell szenvedni. Meddig van az előnap...

Akkor az anyja sokat szenvedett!

Sokat húztunk erőst. Akartunk menni műk es Magyarföldre,²⁵ de többet nem lehetett. Mamám eladott egy-egy holmit, hogy menjünk, s nem hagytak. Vót egy rend, melyik el tudtak menni, vettek ki pasaportokat, mindent, s elmentek, de más rend melyik még akart menni, nem tudott menni. Az embereket nem segítette senki. Eladtak egy-egy holmit, mi volt, s avval mentek! Itt vót a grányic Gyimes-Palánkán. Közel volt. Mentek, fogadtak egy szekeret s avval mentek addig. Rosszul vitték azok [ti. azok, akik kitelepedtek Magyarországra] es hamarább, de aztá most jól vannak.

Vissza kellett térjenek!?

Há, s aztá jött a foametea. Hogy nem vót mit együnk.

A verekedés timpján?

Há negyvenbe, mikor vót a nagy éhesség. Még megkérdesz magad másokat es, mikor vót az a foametea. Me mások jobban tudják. Én elfelejtettem, negyvenbe vót, vaj negyvennégybe? Nem tudom.

Hán esztendő s vót?

Én? 18–19.

És akkor hogy éltek?

Én akkor kimentem Aradra szógálni. Mentek ezek a faluból s mentem én es.

Aradra?

Aradon vótunk, de hogy mondjam én? Sem Aradon, sem Nagyváradon. Hanem közbe. Aszongyák annak az állomásnak Cipar. S onnat szálltam le, s há[t] mennyi vót, mind ide s le Lonka²⁶ a faluig. Liget, aszonták. Rományul aszonták Cipar s magyarul Liget. Vót ilyen víz, kút, hogy felszökdösött így ne a víz. Onnat hordák az asszonyok, hogy ittak vizet. S mindenkinek a kút az udvarikba vót, a házik előtt, mind itt ne, mindenkinek vót. Odamentem.

És kinél szolgált?

Hamarébb béálltam vót valami rományokhoz, de egy hét után elmentem onnét.²⁷ Anyám azt mondta, mikor elmentem: Menj, aszongya s úgy állj bé, hogy az ember [itt: a férfi] öreg legyen. Ne legyen éfiú aszongya, hogy beléd kötődjék. Én azt kerestem. Mikor mondták, hogy van itt egy botos, melyik keres szógát, akkor én mondtam es, kérjük meg, hogy fiatalok-e vaj öregek. Jaj, az öreg, aszongyák. Negyven évvel nagyobb, idősebb mind a felesége, felesége a második felesége, az első meg van hallva. Ó, immá akkor ettől nem félek! Az asszony városi leány vót, Nagyvárodról, az ember, hogy mondjam én, öregebb vót.

²⁵ A második világháború idején a moldvai magyar közösségek számára lehetőség nyílt a hazatelepedésre. 1939–1943 között több mint háromszáz személy, a faluközösség akkori lakosságának mintegy a fele telepedett át Magyarfaluból a magyarországi Baranya megyébe. L. Forrai 1994.

²⁶ Helynév a Magyarfaluval szomszédos Gajcsána [Găiceana] határában.

²⁷ Avádáni Róza Arad megyébe történő megérkezését követően egy héten át egy román rendőr családnál tartózkodott, ahonnan elmondása szerint az állandó társasági élet, a családban megjelenő rendőrök okozta – hol alaptalan, hol indokolt – félelem miatt tovább kívánt állni.

És akkor mivel foglalkoztak, kereskedők vótak?

A gazdáméknak bótjik vót, tudod-e. Árultak. Ők befogadtak ingemet, vót egy tehenik, kicsi gyermek, disznyó, s egyik másik, s akkor befogadtak ingemet s olyan jól vótam. Akkor nekünk a szeptembrinek a kettedikin vót a bócsunk, s aszonták, ne búsuljak me akkora haza engednek ingemet, me akkor vót pénz. Akkor mindcsak úgy vót, mint most, hogy sok pénz vót. Nem vót válórája a pénznek, me sok vót a pénz.

Nagy falu vót?

Hatszáz gazda vót. Vótak németek s szlovákok s magyarok. Három mise vót. Vót nagy templomik, jártam templomba, de egyszer se találtam, hogy magyar mise legyen. Vaj német vót, vaj szlovák. Mondom, mit csináljak? Mentem úgy es, imádkoztam, s templomba vótam.

Jó vót ott kendnek, jól érezte magát?

Jó, de nem vótam sokáig ott... Egy este csak hallom, hogy énekelik a legények ott künd az után: Haj, Lina, nincs sok hiba, ezt hozta a demokrácia! Mondom a gazdaasszonyomnak, ne, mit halltam, mondom, mit énekelnek, a fiuk! Aszongya, Rózsika, e nem jó! Me ne, nekünk aszongya, hírt adtak, hogy adjunk el mindent a bótból, többet nem lesz bót, hanem jó ki a szövetezet. Gondolkodtam, mi lesz az a szövetezet? Mondom: Milyen lesz az? Az az állam, aszongya, az árul immá, s ki árul a bótba azt fizeti az állam. Többet nem lehet, hogy az ember hozzon s áruljon mind, hogy árultunk mik, aszongya. Oda jutottunk, hogy el kell adjunk mindent a bótból s zárjuk bé. No, úgy vót.

Kendet es el kellett küldjék?

Aszonta akkor a gazdasszonyom: Maga ne máj búsuljon me műk, nem engedjük el magát meddig nem kapunk egy jó helyet, aszongya, magának. S kérték es, aszongya. Vótak tanyák a mezőkön. S csak odajő egy öregasszony a bótba, vett ő es nem tudok miket vett onnat s beszélgettek. Kérdi, imá a leányikval mit csinálnak? Hát, aszongya, majd kapunk valahol helyet, hogy odaadjuk, me immá nálunk nem lesz, mit csináljon, nem bírjuk fizetni, odaadjuk. De addig nem engedjük el inset. No, aszongya az az asszon, én veszem el! Jöjjön oda hozzám. Az öregasszony eljött s odavitt.

Nem vót rossz, hogy el kellett menjen a bótosoktól?

Milyen jól vittem én ott! Olyan jól vittem Krisztus Márjám, jóságokat sütött az asszony. Vót tehene, fejős tehenje, majorságai, csürkéi, tyúkjai, disznyók, nagy disznyók, hej, úgy meghízta vót, hogy itt az oldalasomon, itt, ritkák vótak, olyan kövér vótam. Szeptembri kettedikitől februórig, mikor szentelik a gyertyákat, elé addig vótam ott.

Visszament kend utá az öregasszony?

Csak eljött, akkor jött a februór. Eljő az asszon, szomszéd vót. Aszongya, eljöttem, Zsóka néni, eljöttem, aszongya, hogy ezt a leánt, Rózsát, maguk ugyes nem bírják fizetni, aszongya, ha odajő hozzánk mik kifizessünk. Me nekem anyám Amerikába van, s onnat küd csomagokat s műk kifizessünk. Jó. S akkor odamentem. Jól vittem ott es.²⁸

De hazajött...

Hazajöttem. Kellett vóna üljek újévig, bé vótam állva úgy, hogy üljek újévig, s én hazajöttem. Me jöttek azok, amelyekkel elmentem, Jankó János Péterék. Jöttek haza, kellett

²⁸ Avádani Róza összesen egy évet és nyolc hónapot szolgált Arad megyében. A szóban forgó családnál szeptembertől februárig tartózkodott, ahol alapvetően a háztartásban és az állatok ellátásában segédkezett. Ezt követően a szomszédnál szolgált, hasonló munkát végezve, augusztus végéig.

jöjjenek én és. Me apám írt. Aszonta, hogy velük mentem el, s ha nem jövök haza velük, akkor nincs, mit hazakeressek. S hogy ne hallgasd meg apádat? Kellett menjek.

Azért a fizetését megkapta?

Kifizettek, de nem kaptam meg az egészet. Vót, hogy csináljanak vaj rendgyúnyát, vaj páltónt vegyenek nekem, mikorra jövök haza, de nem álltam meg addig.

És szerette ott, néni Rózsai?

Szerettem, de alig vártam haza jöjjenek.

Minek?

Há úgy ne. Akartak a legények vegyenek el. Kértek, de én nem akartam.

Nem szerette egyiket és?

Szerettem volna vaj egyet, de mondom, én itt üljek? S féltem, tud Laura, náluk úgy vót, mint most itt ne, megvetve minden, ilyen divat vót. S nálunk itthon csepűlepedők. Há azt mondtam egynek, elmenek, mondom, de hazaengedsz-e, hogy még megjárjam otthonod? Nem, aszongya, jó ő és. Akkor mondom, hova vigyem én haza, abba a szegénységbe?! Ott olyan szép vót, mikor hazajöttem nem és vót mibe takarózzak. Csepűlepedőkbe. Hova fekteted bé azt? Náluk dunyhák vótak.

Nem bánta meg?

Nem. Mondom én menek haza, oda menek férjhez. Hazajöttem. Itthon ültem egy öt esztendő, vaj hatot, úgy leányul, de be jól vittem!

S itthon hogy fogadták?

Hát itt örvendtek, hogy hazajöttem. De nagy szegénységbe vótunk... Gúnyák nem vótak, az apáink kicsi búzákat csináltak, kellett adják el, a foszulykát kellett adják el, fizessék le a fináncokat, nekünk nem vót mivel vegyenek semmit. Nekünk nem vót jó soha. Nem vót mibe ötözzünk. Vót egy rokolyám, hogy hétköznapi jártam a fonáján s vasárnap a színyin.

Akkor hazajött s még leányoskodott!?

Még leány vótam egy öt, vaj hat esztendeig. Me vót, hogy menjek más faluba, Diószénbe. Egy legényvel beszélgettem²⁹ négy esztendeig. Jó goszpodár.

Ki vót az?

Láurneciu. Butnár.

Hol ismerkedett meg vele?

Náluk a faluba.

Há minek járt kend Diószénbe?

Há bócsúra. Mentünk a bócsúra. Elmentünk, aztá vót egy húga s a húga aszonta: Jaj, Láurenckánk, aszongya milyen szép leányt láttam én, arra kezet tegy! Nezzed meg! Meglestek. Éj, aszongya, én láttam, még jártak! De nem vót szerencsém.

Mi történt?

Elvették katonának. Eleget írt nekem, akkora tyánk írásokat! Apáméknak és írta, hogy nehogy férjhez adjanak me ő elveszen. Elment katonának,³⁰ s én elmaradtam. S kellett lenne, hogy én várjam meg, meddig hazajön. Én nem vártam meg, me vót két húgom s aszonták mámámnak, hogy én mit várok, hogy nem menek férjhez, met ő és immá leányok.

²⁹ A „beszélgetés” ilyen kontextusban az udvarlás helyi megnevezése.

³⁰ Abban az időben a katonai szolgálat két éven át tartott.

Akkor el kellett hagyja a diószéni legényt!

Há. De, aztá hazajött legényül es! Eljött. Eljött más nyáron. S erőst bánta. S lementünk Ploszkucénbe bócsúra evvel az emberrel [ti. a férjével], s ő es lejött oda. Oda futott ez az enyém, kezet adott, s oda intettek ingemet es, kezet adtam, s az enyém [ti. a férje] ott hagyott, hej! Ott hagyott a legényvel beszélgetni. Ő húzott a krincsókhoz. De soha nem vette fel! Me ha ő vót a bünös, mét hagyott ott [ti. a korábbi udvarlójával]? Mondom, mét hagyta ott búség? Aszongya, há, lehet lett lesz szekrétaatok.

És mit mondott Láurenciu?

Mondta, hogy bánja ő es aszonta, de az anyja erőst bánta.

S kend nem bánta, néni Rózsi?

Bántam. Ezt ma máig bánom. Me jól vittem lenne, de... Így vót kiírva.

Férjhez ment bácsi Káru lyhoz!

Há. Aztá elmentem ezutá a részéges utá. Huszonhét éves vótam. Ő kisebb vót vaj egy 6 esztendővel. Gondoltam, hogy hadd el te, me árva legény s jó lesz, de annál rosszabb vót! Úgy es, ne, ő meghót s én mindcsak megmaradtam...

Mikor házasodtak meg?

Ötvenháromba. Kellett menjünk éjből.³¹ Vettük a keresztapákat,³² s elindultunk egy éj-félkor s mentünk a setétbe. Valénba.³³ Mikor oda közeledtünk akkor ezek [ti. a tanúk] aszonták, hogy álmosak s feküdjenek le. Lefeküdtek. Úgy elaludtak! Mondom, keljenek me ne, kivilágodott. Nem kapjuk el a misét! Nem es kaptuk el! Mikor odaértünk, akkor jöttek ki [ti. a miséről/templomból a hívek]. Akkor csak a pap, aszongya: Hamar! Aszongya, győnjunk meg! Megesküdünk. Elénekeltek azok melyikek vótak ott a kórusba valamit, s aszonta a pap, hogy ő még csinál értünk egy misét, de immá mácor. S ha csinált jó, s ha nem csinált, akkor az ő bűne! Há. S asztá jere vissza! S akkor visszajöttünk s asztá vót a nuntánk, vaj egy hónapra! Meddig reva pregatilótunk! Akkor nem csinálták vasárnap [ti. a lakodalmat], hanem hétközbe. Szeredán vót nálunk s csütörtökön itt a nyirelnél.

S aztá csináltak házat maguknak?

Nem csináltunk. Me akkor nem hagytak, mikor elvevődtünk, oda nem hagytak, hogy csináljunk. Aztán, mikor elhagytak volna, akkor nem volt amiből. Nem volt olyan az ember, hogy gyűjtsön. Mikor vaj egy fránkat csinált akkor futott, itta meg.

És akkor hogy csináltak házat?

Nem csináltunk. Nem akart ez az ember. Hamarább akart vóna, de anyósam nem hagyta, hogy oda csináljunk.

S ezt a házat, hol ül kend, ezt ki csinálta?

Uhu, anyósomnak az anyóssáék. Olyan régi ház! S csináltunk vót parát, hogy legalább egy olyan buketeriát csináljunk, de anyósom nem hagyott, hogy csináljunk. Aszonta, meddig ő él oda nem csinálunk.

³¹ Már éjszaka el kellett indulni Magyarfaluból Valénba, a plébániatemplomba, ahol a plébános kiszorgálta számukra a házasság szentségét. Az út mintegy 3–4 órát vett igénybe, amit az emberek általában gyalogosan, ritkábban lovas kocsival tettek meg.

³² Itt: tanúk.

³³ Az 1960-as évek elejéig Magyarfalu a valeni plébánia filiája volt, innen látogatott el a plébános időközönként a faluba, ahol rendszerint misét mutatott be és kiszorgálta a szentségeket.

S minek nem hagyta?

Azét, hogy irigy vót. Ne legyen nekünk es, mind neki. Erőst nagy szegénységbe vótam én amióta vagyok. Otthon még vót, ahogy vót, me apámék nem vótak eppe olyan szegények, de itt erőst nagy szegénységbe vótam. Nekem nem vót, hogy hova elfogódzak! Senkim. Hiúba tartottunk egy-egy holmit.

De most van egy szoba ott!

Most aztá csináltunk oda küjjel egy olyan buketeriácskát. Oda bégyütöttem egy-egy holmit.

És akkor hogy tudtak valamicskéket venni maguknak?

Miket én tudtam csinálni a kezemmel. Annyi sokoknak köttem, fontam... Bizand. Annyi sokaknak köttem s fontam, hogy nem es tartom észre!

S kiknek kötött, font, néni Rózszi? Itt a szomszédoknak vaj az egész falunak, aki kérte?

Az egésznek. Ki kérte, ki akart, kötöttem. Kérdetek, hogy még tuak-e.

S miket kötött?

Ej, flenyávákat. Annyi flenyáváat, nem es tartam észre. Fonni es fontam, kendereket.

Vót földjük?

Vót. Egy hektár, vaj kettő, vót. Még dógoztunk felibe es.

Szöölök vót-e?

Szöölök vót fél hektár. Kivágták evvel a Cseáuseszkuval, a Pap hegyin, kivették.

S a földekbe mit vettek?

Pujt, buzát es vettek, örökké. Há, ezket vettünk.

Napszámba járt-e?

Jártam, nyáron jártam napszámba. Siettünk, hogy végezzük el a darabjainkat, hogy aztá tudjunk dógozni másnál. A földjeink mind messze vótak: Cserefa messze, Poiana Banea messze, a Manastirea messze...

Há hogy olyan messze vótak a kendek földjei?

Há, ne úgy vót, hogy úgy adták apómnak, tátámnak az apjának, úgy adták azkat a földeket, mind messze. Itt es vótak a Pap hegyin, vót mámámnak es, tátámnak es. Ezek közel vótak. Kicsik. De ott sok. Hektárokat kapáltunk meg.

S az emberitől nem vót földjük?

De vót, most es van, most tőle több van. Nekem es van, mennyicske van, de a Manastireanál bėjött pallag, a Cserefánál még úgy hatták pallagul, a Poiana Beneaba van tízenkét ár, az az enyém. Oda ki a Dzsinerálnál lenne még vaj egy nyolc ár, de ha nem tudjuk vetni, me a cigányok veszik el.³⁴ Őszkór szedik le. S itt hond elé, a Pap hegyin még vót egy darabocska. Mikor meghót az ember, akkor odaadtuk, hogy eltemettük...

Mivel foglalkozott bácsi Káruły?

Hát ő ott ne, a mezei dologval, otthond elé még csinált valamit.³⁵ De széles vót a torka. Nekie hibásak vótak a lábai még mikor legény vót. Me, hogy mondjam, behúzta a lábaszárait csipkés szirmába, Szászskúton, s avval szenvedett.

³⁴ A Dzsinerál közelében található egy cigány település, Bacioi. Az itt élő muzsikus rezesbanda hosszú évtizedeken keresztül szolgálta a talpalávalót a magyarfalusi lakodalmakon és búcsús mulatságokon.

³⁵ Avádáni Károly lábfájdalmai miatt főként ülni tudott, egyik rokonától eltanulta a cipész mesterséget, élete utolsó éveiben ezzel foglalatzkodott, így jutva némi keresethez.

Nem jött helyre?

Nem. De történt egyéb es. Most egy öt esztedeje, szettük a szőlőt. Én 70 utat csináltam onnat a szőlőből bé, egy-egy két keldaré szőlővel. Még megmaradtott vajegy négy rendünk vaj öt. Másnap kijött, aszongya, menjünk ki egy két keldaréval. Kimentünk, szedtünk két keldaréval, aszongya, ő jö bé, hogy hozza bé azokat, s addig én még szedek. S én várom, hogy jöjjön ki, várom. Te elfutott vóna innyani, vaj hol lesz? Mikor bėjövök hát ő mit csinált? Elvette a kapát, hogy csináljon hácsót s bévágta [ti. a kapát] a lábába. Abból hót meg! Elránásodott. Csinálódott egy nagy macsuka oda – Hezzád ne legyen mérve!³⁶ – abból meghót. Szent Maria napján telik bé két esztendő,³⁷ hogy meg van halva.

Nem lehetett megvindekálni?

Há mondtunk neki, hogy ne igyék, kúrálja. Nem! – aszonta, meg kell jöjjék! Ne, megjött...

Isten bocsássa meg a bűneit! Neni Rózsi, s mikor házasodtak meg?

Ötvenháromba.

És mikor született Korcsi fia?

Hamarébb született egy leánkám, tavaszkor, májba. Leánkám vót. De meghót...

Mi történt?

Ej, ha nem vótak doftorok mind most, hogy vigyenek! Levittek ide az öreg mósához. Hóton csináltam! Három nap kénlódtam. Hót buba. De addig búsultam! Olyan szép leánkocska lett vóna! Aztá nem maradtam el. Hét esztendeig gyelók! Hetedik esztendőbe csinálódott egy. Akart csinálódni üszeg oda bé a méhémre, egy olyan besika. Akkor az bócsukór lefokadott, lefokadott, s akkor én felestem s elsárigadott előttem. Hótam meg. Az egész vérem esszegyült a hurkákba oda bé. Aztá elvittek. Elvittek Bákóba. Ott megnezték. Kivették. A hurkáim ki vannak veve. Kivették a sok vért. Elalítottak. Úgy elalítottak este tízkor, megöbredtem reggel nyolckor.

Nehezen ebredett meg?

Tilifonáltak a doktoricának, hogy jere, aszongyák, me az asszony, melyiket megoperálad, nem öbred fel. De míg odaért, felöbredtem.

Sokáig vót az esptályba?

Meddig kivették a kapcsakat. Asszongya egy nap a doktorica, hogy kiveszik a kapcsakat, s küdnek haza. S én mondom, hát, nekem nincsen gúnyám mivel haza menjek. Nem tudom, aszongya, ki az útra! Kivet az útra. Én meghittem. Mondom, Istenkém ki vet az útra csórén?! Mentem ki, olyan messze vót a kapu! Lestem ott, vót két leán férjhez menve ide [a városba] tölünk, hogy mondom lám, nem látom-e meg, hogy kérjek gúnyákat. Úgy meghültem! Mikor hazahoztak, akkor kezdte az ováalom! Meghült az ováalom! Még vissza kellett vigyenek. Akkor hét doftor kontrollált meg. S a hetedik megismerte. Bényült, egy ilyen hosszú tűt így ne bészúrt, kivettek vaj egy három szeringa mérget. Onnat az ováalomtól, s aztá helyrejött. Helyre jöttem abból.

S azutá lett Kórcsi?

Asztá. 37 esztendő s vótam mikor született Kórcsi. 62-be. Jó lett vóna. Most es, mikor nem iszik, akkor jó kölyök.

³⁶ Ráolvasás. Jelentése, itt: „Isten őrizzen meg tőle!”/„Ne történjen veled hasonló!”

³⁷ Avădăni Károly 2003-ban halt meg.

Néni Rózsi, s hogy tudtak egy fránkat csinálni?

Ej, mennyit tudtunk itthond... Miután megházasodtunk még elmentünk Kalába. Jártunk ki ketszer-háramcor.³⁸

És mit dőgozott ott kend?

Há mit dőgoztam? Még dőgoztam az asszonyoknak, de aztá eltörtem a lábamat s nem tudtam.

Mit csinált az asszonyoknál?

Hát ne, mostam, takarítottam.

Karcsi es kendekvel vót?

Há. Ott indult meg az iskolába.

S minek jöttek haza?

Harmadikcór hazajöttünk s többet nem akartam menni ki, me mikor fizettek akkor futott [ti. a férje], hogy igya meg. Még szerencsém vót ott, hogy mentem mosni az asszonyoknak ott, s takarítottam s kaptam vaj egy fránkat.

Akkor kapott dőgot!

Há, de aztá eltörtem a lábamat. Elmentem egy asszonhoz meszelni, vót egy olyan két-ágú lajtorja, csúszott le a lábom, eltörött. Ez a lábam. Aztá egy esztendeig s majd két esztendeig nem tudtam járni. Mit elhúztam! Erőst sokat húztam én, Laura! Bizand! Még gondolkozom, hogy még vagyok meg. Ne, van élőnapom!

Melyik esztendőbe mentek ki?

Há, hogy mondjam én, 53-ba elvevődtünk, 54-be kimentünk. Még hazajöttünk. Aztá még kimentünk. De hazajöttünk! Nem bántam meg! Mondom, menek haza, otthon menek kapálok, mit csinálók, de legyen mit egyem evvel az emberrel! Se nem hagyott, hogy én beálljak, hogy sepregessem bár a szkárákat.

Há minek?

Fétett. Úgy fétődött hallod-e, ahelyett, hogy én féltsem, hogy kisebb vót! Ő féltett ingemet. Nem vótam olyan! Sok mindenén átul haladtam, mind a beszédbe van. Mit Isten revánk mért, kell vigyük. Há. Aztá veréseket, miket eltőtöttem!

Nem tudott elfutni?

Há még futtam, de mi haszna, ha futtam el? Nem kaptam hírt, fogtak verni. Fécivel es le vótam vágva.

Jaj! Miért?

Itt ne, a soldomon. Így vót... Fétődött. Ő küsebb vót, de ő fétett. Tiszta heába! Nekem még kellett ember?! Még bántam, hogy férjhez mentem nem ültem úgy. Leányul...

De jól érezte magát kend Kalánba, nem?

Há. Jó vót.³⁹ Oda ki tanultam meg én magyarul a Miatyánkat, az Üdvözlégyet, Hiszek-egyét. Mind a hármát ott tanultam meg, mind járogattam a templomba. Dolgozgattam egy helyt s egy ember, nem tudom, mit csinált ott, mindcsak Hargitáról vót, kacagott ingemet, azt mondta: Hát ezek olyan csángók, aszongya, me a pénznek azt mondják para! S a pap megállott, s no, hopp, aszongya: Álljon meg, hogy mondjam meg magának! Igazán mondják ők, aszongya, me a hálnak van pénze, s az embernek parája! Há! Aszonta az az ember, hogy csángómagyarok, s nem tudjuk, mit beszélünk. Há, de megmondta az a pap.

³⁸ Általában – a munkalehetőség függvényében – tavasztól őszig tartózkodtak Kalánban.

³⁹ Később Vaszló megyébe is eljártak időnként idénymunkára, tavasszal illetve ősszel.

Székely vót vaj olá az az ember, aki kacagta?

Székely vót! Há. Pap es onnat vót, de a pap az igazat mondta. 75 vaj 76 esztendő vót.

És miket mondott még az a pap?

Aszonta, hogy ő fogta a könyvbe, az írásba, de azt mondták a régi apjáék, régi apó-jáék es neki, hogy mikor hamarább iszkálódott a magyarság, lehamarább Módozába, ide származtak bé. Mikor származtak. Így mondta a pap. Odaszármaztak, aszongya, s a földbe, a martakban csináltak házakat s ott laktak, meddig az Isten rendelt nekik es, mikor kezdődött a világ, ki tudja, mikor vót az, s aztá elszóródtak. Me az Isten mikor megadta, hogy megváltották a nyelveket, akkor elrendelte őket, hogy ki-hol kapjon helyet [ti. életteret]. Egy-egy két-három párt ide, két-három párt túl, hogy asztá iszkálódta többend.

S a falunkba mitőte élnek? Hogy jöttek ide az emberek?

Há, ide, aszonták, hogy ide egy három gazda jött ide, ebbe a gödörbe.

Honnét?

Csináltak ide fő[l]d burdékat, mit csináltak s asztá kerekedtek. Itt elé erdő vót itt. Itt, hol van az Izláz,⁴⁰ aszonták, tiszta erdő vót s aztá kibontották az emberek!

S honnat jött az a három ember?

Há magyarok vótak s onnat származtak ide, az Isten ide izélte [ti. szánta/vezette], s ők megszerették itt ebbe a gödörbe, s ide csináltak házat, aztá szaporodtak, szaporodtak s kellett a föld s kibontották, ott ki mindenfelé s csináltak vetőfődeket!

Menen-e vasárnap a nuntába?

Hoa mennyek, nem tartnak a lábaim egy szálíg...

De régebbend szerette a nuntákat!

Szerettem, há.

S táncolt es?

Há hogy, primu vótam!

Igen?

Hát, toam jártam bócsukra, de mind a pap mondta, azt mondta egy rendet, azt hiszik, jőnek a misére, hogy szeretik a misét? La intálnire! – hogy találkozzunk. Én es elmentem, kérdettem a leánkákat, hán pap vót, hajátok-e? Megkérdeztám, tudjam, mit mondjak? S akkor mondták meg a leánkák. De hán cigány⁴¹ vót, azt tudtam. Há!

Mi vót a legszebb az életébe?

A legszebb? Há én... mit szerettem én? Majt' semmit.

Miféle vót a fericshireája? Minek örvendett?

Semminek nem örvendtem, me olyan rossz vót ez az ember...

De vót valami szép az életbe?

Ej, egy-egyszer jó vót.

Szemszédokval jól egyezett-e?

Jól, jól egyeztem.

Isten?

Istenről? Szerettük az Istent örökké. Imádkoztunk örökké, mondtuk, hogy segéljen így, segéljen túl. Most es, aszontam: Atyacskám, segéljen meg bár vasárnaponként, hogy el tudjak menni bár a templomig. Me télbe, úgy furtunázott! Vettem páltónt, elindultam.

⁴⁰ Magyarfalu Nagyafalu részében elterülő legelő.

⁴¹ Azaz: muzsikusz.

Mikor keresztül értem oda a tyóskhoz, Denuchoz,⁴² akkor bémentem. Bémentem, leültem, kicsit álljak meg, me nyuvasztott meg az a furtuna. »De ki vette ki kendet most [ti. a házból] ?« – aszongya az ember. Nem kell kivessen senki, hallod-e, mondom, me vasárnap van s én tudok mozogni, s az írás úgy írja, hogy olyan beteg legy, hogy tüzet veszen a házad s úgy vigyenek ki, s akkor bocsát meg az Isten, ha nem menc vasárnap a templomba. Ne, s akkor, mentem. Ej, de mentem örökkécske. Mentem nagymisére es, mentem este es, de most ezekvel a lábakval nem tudok, nem hagynak.

Mit csinálna másképp az életbe?

Hej, mikor még eccer éfiú leán lennék akkor nem es mennék férjhez. Elmennék májkaság tanulni, milyen jó azoknak! Ha akkor vót lenne eszem, de nem lehetett akkor, me bėjött a demokrácia. Vót vaj egy három tőlünk, azok elmentek, de aztá haza kellett jőjjenek. Férjhez mentek, s egynek se vót jó szerencséje. Meg vannak halva.

Mire tanítja a világot, az embereket, az ifjúságot?

Hát, én? A jóra.

Mi a jó?

Imádkozzanak, s kérjék az Istent, s az az. Adjon az Isten egészséget!

Kend es az imádságba bízott?

Az van. Most este es imádkozom, nem tudok feküdni le. Egy-egy jó darabig ülök így seggen, takarózom bé, s mind a három olvasót elmondom.

Dolgozatni tud?

Nyáron nem kapáltam gyelók. Ott a kertbe a székvél, egy darabocskát megkapáltam. A székvél. Mutáltam a széket s megkapáltam. Erőst nehez. Meddig, ki tudja, meddig van az élónapom...

Szójegyzék

anyó – nagymama

apó – nagyapa

beléje – benne

belé kötül – kötözködik

bizand – esküszöm

burde – kunyhó

bűség – utálatos

csáj – tea

csitil – olvas

besika, üszeg – hólyag

buketeria – konyha

burján – növény

csóré – meztelen

csudája van – haragszik, idegesíti

doktorica – orvosnő

egy rendet – egy alkalommal

egy szálíg – egyáltalán (nem)

elfogózni – hozzászegődni

elhúzni, húzni – elszenvedni, szenvedni

elránásodik – elsebesedett

Elveția – Svájc

elvevődni – megházasodni

enser – mindig

espiritály – kórház

fe[j]áll – fennebb, itt: szemben

fericsirea – boldogság

fét, főt – félt, féltékeny

flenyáva – szvetter

foametea – éhínség

fogta a könyvbe – olvasta, rátalált

fránk – pénz

furtuna – vihar

gyelók – egyáltalán

grányíc – határ

⁴² Dănuț, egyik helyi kocsmá tulajdonosának a neve.

há – igen	nem veti fel – nem hánytorgatja
hágcsó – lépcső	neol – lám, íme
hátra vót – elmaradott	nunta – lakodalom
hamarább – először, kezdetben	nyirel – vőlegény
hond elé – otthon, faluhátáron belül	nyuvaszt – (meg)fullaszt
hurka – bél	olvasó – rózsafüzér
ingemet – engem	ovál – méh
iszkálódott – kialakult, megjelent	pacil – történik
írás – könyv (imakönyv), levél	páltón – télikabát
jere – gyere, gyerünk	pásztél – gyógyszer
jól vitte – jól érezte magát	pidirost – kívülről
kapcs – varrat	pregatilóni – készülődni, előkészülni
kapózott essze, esszekapózott – összejött	pozsárnyica – orbáncfű
keldaré – vödör	primu – első
kerekedett – kinőtte magát, megszaporodott	reggel jókor – korán reggel
kisebb, küsebb – fiatalabb	rend – sor, turnus
kivilágodik – kivirrad	rendgúnya – öltöny
kumpanás kút – gémkút	rég attóta – sok ideje
kölyök – fiú	rokoly – szoknya, ruha
krincsó – körhinta	sold – comb
lefokadt – kihasadt	szádapvirág – hársfavirág
litera – betű	szekrét – titok
macsuka – bog	személ – hasonlít
magacskájára – egyedül	szeringa – injekciós tű
mart – partoldal	szirma, csipkészsirma – drót, szögesdrót
májkaság – szerzetesség	szkára – lépcső, lépcsőház
mámá – édesanya	táta – édesapa
mej – mellkas	timp, tyim – idő, idejében, korában
megjárni – meglátogatni	tyánk – rakás
meg kell jöjjön – meg fog gyógyulni,	tyiketura – borsmenta
helyre fog jönni	tyósk – bolt, kocsmá
megsirül – megfordul, hátra fordul	ügyel – vigyáz, nevel
megszütelenedik – elkeresedik	ültek – laktak
mindcsak – ugyancsak	üszeg, besika – hólyag
mósa – bábaaszony, szülésznő	válórája – érték
mutálni – tenni, áthelyezni	verekedés – (világ) háború
nem kap hírt – nem veszi észre	vetőföd – szántóföld
nem kapja el – lekési, lemarad róla	vindekál – gyógyít, kezel